

לימוד זכות או לנישמציה

על היחס לחילוניים¹

א. הקדמה

מראשית דרכה נצרכה הציונות הדתית להגדיר את עצמה. בין הציונים הכלליים ובין היהדות החרדית צריכה היתה להציב דרך שיש בה כפילות: מן המאחד ומן המפריד. המאחד – היינו השילוב שבין הציונות והדתיות, ולעומתו המפריד – המייחד והמבדיל בין הציונות הדתית לתנועה החילונית ולתנועה הדתית-חרדית.

למרות השנים הרבות שחלפו מאז קמה והציבה את משנתה, עדיין הציונות הדתית מוצאת את עצמה בחיבוט זהות זה. פעמים 'החילוניות' היא הנדמית כאויב המאיים על שלמות המחנה, צעירים שמורידים את כיפתם ועוזבים את דרך המסורת, ופעמים 'החרדיות', המציגה את עצמה כשואפת לשלמות טוטאלית יותר היא שסוחפת את צעירי הציונות הדתית. בזמן האחרון, עולות ומתגבשות גישות חדשות בציבור חובשי הכיפה הסרוגה. ישנם רבים שנשארים בתוך החברה הציונית-דתית, ויחד עם זאת הם מזדהים עם התפיסות החרדיות לסוגיהן (תפיסות חסידייות כמו חב"ד וברסלב, ולעומתן תפיסות ליטאיות שונות) או לחילופין מזדהים עם תפיסות 'חילוניות' (הומניזם, סובלנות רדיקלית, ליברליזם ועוד). יתר על כן, רבים מהם רואים עצמם דווקא כמחדשיה של ציונות דתית מקורית, ולפיכך אין הם עומדים כנספחים לרוב הציבור אלא מנסים לסחוף את הציבור אחריהם.

על התופעה האחרונה מצביע בדאגה הרב אלישע אבינר ומזהיר מפניה: ראו זה עתה חדש בא, זר הוא לנו. אכן, זוהי מגמה חדשה, אך כפי שהצבענו היא נובעת מעמדתה הבסיסית

1. תגובה למאמרו של הרב אלישע אבינר: "לימוד זכות, סובלנות, לגיטימציה – על היחס לחילוניים" (צהר ג').

של הציונות-הדתית כמחברת בין עולמות. אין זו תופעה העומדת לעצמה אלא היא חלק מהתרחשות פנימית כוללת יותר של הגדרת הזהות הדתית, הלאומית והאוניברסלית של כל אחד מאתנו. הזהות העצמית הינה נושא המעסיק בקביעות את היהדות הארץ-ישראלית המתחדשת. ואכן היום, בעקבות ההתרחשויות התרבותיות המהירות בחברה הישראלית ובעקבות ערעור הזהות, ראוי נושא זה להיות ראשון במעלה. הרב אבינר מצביע נכונה על ההיבט החילוני של התופעה, כפי שהיא משתקפת בציונות הדתית, ולכן אתיחס גם אני להיבט זה, על אף שאין הוא אלא היבט חלקי של הגדרת הזהות.

בראש דבריו מציג הרב אלישע אבינר את היחס לחילוני, ועומד הוא על ההשלכה של יחס זה כלפי הזהות הדתית של האדם המאמין.

התפיסה נגדה יוצא הרב אבינר מטיחה ביקורת על כך שהיחס לחילוני הינו מתנשא ופטרונאי ואינו מנוהל כדו-שיח בין שווים. בהמשך יש מצדה של תפיסה זו ניסיון להתקרב ולהזדהות עם החילוניות תוך כדי הצעת חלופה רעיונית שאינה פטרנליסטית. חלופה זו מניחה שהחילוניות הינה תופעה של קבע ומבקשת לקבל את החילוני יחד עם תרבותו תוך כדי הענקת לגיטימציה כלפי התרבות החילוניות עצמה. תפיסה דתית זו נסוגה מביסוס האמונה הדתית על עובדות מציאותיות או היסטוריות, כמו מעמד הר סיני ותורה מן השמים, לדידה האמונה היהודית תלויה בהערכה סובייקטיבית ותו לא. מכאן ואילך, טוען הרב אבינר, תפיסה זו אינה מכירה עוד בכל הכרח אובייקטיבי לקבל את האמונה ואת עול המצוות, אלא נותנת לגיטימציה לכל הכרעה שהיא.

את שורש הרע שבתפיסה זו רואה הרב בשתיים: בסובלנות הרדיקלית ובתיאוריה הפוסט-מודרנית הכופרת באמיתות מוחלטות באשר הן, ומכאן נחלשת המוטיבציה לקיום מצוות ולהחזרה בתשובה. מכאן נכנס הרב אבינר להוכחות וראיות מתוך משנת הראייה קוק על יחסו לחילוניות ולחילונים, לעצם מושג לימוד הזכות, לכפירה ולסגולתו הפנימית של דור 'עקבתא דמשיחא'. יפה ניתח הרב אבינר תופעה דתית חדשה זו, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחוגים מסויימים שבתוך הציונות הדתית. אמנם, לפי דעתי, יש להתייחס גם להיבטים רחבים ועממיים יותר של התופעה, שהם יותר משמעותיים ובעלי השלכה. אפרט למה כוונתי.

ב. לגיטימציה, למי?

הרב אבינר מתייחס לתופעה זו כפי שהיא מוכרת מחוגים העוסקים בפילוסופיה של הדת או בעקרונותיה המוסריים. אולם למעשה, היבטיה השונים של תופעה זו נוגעים לשכבות אוכלוסייה נרחבות ולרבדים רבים ועמוקים יותר. למען האמת, אין אנו עוסקים כאן בשאלה פילוסופית או תיאולוגית אלא בשאלה סוציולוגית או פסיכולוגית. שאלת הלגיטימציה

לחילוניות כלל אינה נובעת אצל האדם הדתי מנושאים כמו האמת האובייקטיבית של מעמד הר-סיני או משמעויותיו והשלכותיו של המושג תורה מן השמים. האדם הדתי אינו נפגש עם החילוני דרך מאמרים מחשבתיים בקתדרה למדעי הרוח או מבעד לאורות הקודש. הוא נפגש עמו בכל מרחבי החיים: בעבודה, בלימודים, בשרות הצבאי ועוד. מפגש זה אינו רק מפגש חיצוני, אלא פעמים שהוא נכנס לתוככי הבית. החילוני עשוי להיות גם החבר הקרוב, ואולי הוא הדוד, האח או הבן. מעבר לכך, עבור רובנו, החילוני אינו מייצג דווקא תפיסת עולם ערכית או תיאולוגית אלא את חיי החול, שהם חלק מהחיים של כולנו. א"כ, עבור רובנו, המפגש עם החילוניות אינו מפגש בין אמונות וערכים אלא מפגש בין מערכות חיים המשתלבות זו בזו – קודש וחול. בהקשר הזה לובשים המושגים, אותם מזכיר הרב אבינר, פנים חדשות².

לגיטימציה, לימוד זכות – עצם השימוש במושגים אלו מעמיד את המשתמש בהם בעמדת השופט (או הסניגור) וממילא את חבירו הוא מושיב על ספסל הנאשמים. לפיכך, השימוש באותם מושגים נשמע כה זר וחסר רלוונטיות כאשר אתה חושב על אחיך או על עמיתך לעבודה. לחיי היומיום, החילוני הוא בשר מבשרך, לא פחות, ולפעמים אף יותר, מאדם אחר שהוא דתי ומאמין. למעשה, מרקם החיים ביניכם הוא אורגני ובלתי ניתן לפירוד. הוא נוגע כמעט לכל תחומי החיים, כך שעצם הניסיון 'ללמד זכות' אינו רק פוגע ומעליב, כדברי הרב אבינר, אלא הוא זר ומיותר. הניסיון לשפוט את השני רק מעמיד אותך – השופט, במעמד מתנשא ומנותק מהנשפט. אולם במקרה שלנו יש כאן ממד חריף עוד יותר: כאשר שניכם אחוזים זה בזה, תפקיד השופט, אותו נטלת על עצמך, מאיים לעקור אף את הבסיס עליו אתה עצמך עומד. הוא מנתק וקורע את אברי חייך (החברתיים והאישיים) זה מזה.

מעמד הר סיני, תורה מן השמים – הניסיון לבסס את עובדת מעמד הר סיני כעובדה מציאותית-היסטורית הוא חסר תוחלת מבחינה מעשית, אף שלהלכה אין להטיל בו ספק. כשלעצמי אני מאמין בכך כמו הרב אבינר; אך במציאות אנו רואים שאין בכך כדי לשכנע רבים מאוד מהציבור בארץ ובעולם, יהודים כגויים. נושא זה עלה שוב ושוב לאורך דורות רבים, ונדמה שכבר נאמר בו הכל. מכיון שאין בידינו עובדות חדשות כלשהן, מן הסתם נאלץ להסתפק במה שכבר ידוע. כיום ברור לכולנו כי העימות ההיסטורית בין אמונה וכפירה אינו נסוב סביב עובדות מציאותיות או היסטוריות כלשהן, והוא בא ממקום אחר. מי שאינו מאמין, לא ישתכנע גם אם נציב בפניו הוכחות חותכות ביותר על קיומו של המעמד, ומי

2. בהקשר זה אפשר לציין את מאמרו של הרב אייזנטל: "מלחמת הקודש והטבע" (צהר א') על היחס בין חול וקודש במשנת הרב קוק.

שמאמין, אינו זקוק לו כל כך. לפיכך דומה כי מה שיפה כלפי אומות העולם וכלפי אלו שאינם שומרים תורה ומצוות יהיה יפה ונכון גם כלפי אנשים דתיים שלמעשה אינם נשענים על עובדות היסטוריות ומציאותיות אלו כאשר הם מגבשים את זהותם הדתית. חבל להיזכר בוויכוחים של האתמול ולשוב ולעורר מחדש כאשר ברור שאין בהם כדי להוביל מי מאתנו לדרך חדשה.

כפי שכתבנו בהקדמה, שאלת הלגיטימציה היא למעשה שאלה על עצם זהותנו והזדהותנו. אם נרד מהאילן הגבוה של השאלות התיאולוגיות, נראה כי השאלה המרכזית, עמה מתמודד ההמון הרחב, היא מאוד פשוטה ומאוד נוקבת: במה אני, האדם הדתי, טוב או עדיף מחברי החילוני? במה הממסד הדתי עדיף על פני הממסד החילוני? במה ראשי ציבור עדיפים? כאשר כל אלו מרכיבים את השאלה העיקרית – **במה התרבות הדתית עדיפה על פני התרבות החילונית?** שאלה זו איננה שאלה פילוסופית, כפי שדנו בה הוגי הדעות של היהדות בימי הביניים, כאשר ביקשו להוכיח את אמיתותה של תורת ישראל לעומת דעות ודתות אחרות, אלא שאלה חברתית, כאשר האדם הדתי מנסה לברר את זהותו האישית והחברתית, וממילא – את זהותו הדתית או החילונית.

קשה לו מאוד, לאדם הדתי-המאמין, להשיב על שאלות אלו. פעמים רבות הוא רואה ערכים מסויימים כמו יושר, כבוד לזולת, חופש ועוד - מיושמים ביתר תוקף דווקא בחברה חילונית. פעמים שהמוסר ומערכת הצדק החילונית נראים בעיניו כיותר הוגנים. מערכות מינהל, יחסי מעסיק-מועסק, תנאים סוציאליים, כל אלו ועוד פשוט נראים לו במקרים מסויימים יותר נכונים, ואף יותר מוסריים, דווקא תחת המטרייה החילונית³. מכאן ואילך קשה מאוד להתמודד ברצינות עם השאלות אותן מציג הרב אבינר – בניסוח בו הן מוצגות: האם החילוני הוא מומר לתיאבון או מומר להכעיס, האם הוא כופר או מין, ומהו חלקו לעולם הבא? לפני שהוא ניגש לשאול את חברו הוא צריך להקדים כמה וכמה שאלות כלפי עצמו! (אגב, גם אם האדם הדתי לא יעשה את זה, יהיה מישהו בחברה החילונית שיזכיר לו כמה מן השאלות הללו).

כאשר תופסים שהחילוניות מגלמת עבורנו את היחס לחיי החול, שרובנו עסוקים בהם, ולא דווקא את היחס התיאולוגי או את העמדה בשאלה ההיסטורית לגבי תקפותו של התנ"ך, ניתן להבין מניין מתחילה הלגיטימציה כלפי התרבות החילונית. שורשיה של הלגיטימציה הזו אינם נתונים דווקא בסובלנות רדיקלית, שלא רבים נתברכו בה, ולא בתיאוריה

3. אין כאן כל ביקורת נסתרת כלפי ההלכה עצמה, אלא התייחסות לאופן בו היא מיושמת באופן מעשי בחיי היומיום, אתו, בסופו של דבר, נגש האדם הפשוט.

פוסט-מודרנית, שלא רבים המכירים ומבינים אותה. שורשיה הם בחשבון נפש פשוט של כל יחיד ויחיד ושל החברה כולה. קודם שבוחן האדם את יחסו לחילוניות ולחילוניים, עליו לבחון היטב את יחסו לדת ולדתיים, לאמונה ולמאמינים. וכשבאלו מוצא הוא פגמים, איך יוכל להלין על האחרים? את אותה הלגיטימציה (או חוסר הלגיטימציה) הוא נותן לאלו כמו לאלו. חוסר המוטיבציה להחזרה בתשובה אינו תלוי בתפיסה הפילוסופית של מושג האמת המוחלטת אלא בניסיון האישי והחברתי של חטא ותשובה שקיים בקהל המאמינים והכופרים⁴. חוסר המוטיבציה להחזרה בתשובה נובע, במילים פשוטות, מדימוי עצמי של "קשוט עצמך" תחילה, המביא בעקבותיו תחושה פנימית של חוסר ביטחון עצמי בדרכך שלך. עלינו להכיר כי המאבק בין החילוניות ובין הדת אינו עוסק בשאלה איזו עגלה תעבור תחילה, זו העמוסה או זו הריקה⁵, אלא הוא עוסק בשאלה מיהי העגלה המלאה יותר. וגם אם מבחינה תיאורטית העגלה הדתית מלאה יותר באופן יחסי, השאלה שמאוד מטרידה את האדם הפשוט היא, במה עגלה זו עמוסה – האם היא עמוסה באותם דברים הרלוונטיים לגביו? האם היא נושאת על גבה מטען של עבודת א-להים טהורה או שיש עליה גם מטען של העמדת פנים, של כניעה לצורכי ההזדהות החברתית או של "מצוות אנשים מלומדה"? עלינו לבצע מהפך מחשבתי ולהכיר בכך שיש כאן מצב של שתי עגלות עמוסות. עלינו לדעת ששתי העגלות צריכות בסופו של דבר להגיע לאותו היעד, הוויכוח מי קודם ולמי הזכות אינו רלוונטי, מה שחשוב הוא ששתיהן בסופו של דבר אכן תגענה ביחד את היעד הסופי.

ג. מוקד הבעיה: הזהות העצמית

ראינו, עד כאן, שני עמודים עליהם נשען היחס לחילוני: **לימוד זכות** – החילוני אינו זקוק לכך שתלמד עליו זכות. עצם הניסיון להיות במעמד של סנוור (או קטגור) כלפי מישהו מעמיד אותו בעל כורחו כנאשם. כל ניסיון להעמיד כך את

4. ראוי לייחד הערה להשוואה אותה עורך הרב אבינר, תוך כדי דבריו, בין החילוניים ו/או החילוניות לכפירה ובין הדתיים ו/או הדת ובין האמונה ובה הוא משתמש לצורך הגדרת מקומם של החילוניים בעיני הציבור הדתי. משוואה זו כוחה יפה בעולם הספרים, ואולי היה זה נכון אף מציאותית תקופה מסוימת. אולם כבר הרב קוק עומד על כך, כפי שמציין הרב אבינר עצמו, שהכפירה של החלוצים איננה כפירה כלל ועיקר. נרשה לעצמנו לציין כי גם האמונה של חלק מהדתיים אינה בהכרח אמונה (כפי שאמר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, שלדתיים חסרה אמונה ולחילוניים חסר חופש). ודאי הכיר הרב קוק מציאות זו ממפגשים אישיים בהם הוא ראה אמונה הקודחת בלבם של החלוצים, וגם אנו מכירים באותו האופן את אופניהם השונים של האמונה כפי שהיא מתבטאת בצבור החילוני. כאן יש להדגיש את המרחק הרב שיש בין הספרים, בהם דנים על הפן האידיאלי שבאמונה ובכפירה, ובין החיים, בהם הדברים קיימים באופן שונה לגמרי. הטשטוש הקיים בין התחומים עלה ועולה לנו במחיר חברתי ותרבותי יקר.

5. כפי שהתבטא ה'חזון אישי' בנושא היחס בין דת ומדינה כלפי בן-גוריון.

רובה של החברה בארץ מוביל לנתק שמשאיר בסופו של דבר את ה-'סנגור' בודד ומנותק. יתר על כן, הקשרים כיום בין החברה החילונית והציונית-דתית ארוגים ברבבות נימים, בקשרי חברה וכלכלה, מדיניות, פוליטיקה ומשפחה. הם כה חזקים למעשה, עד שעצם העלאת השאלה בניסוח זה, כאשר עוסקים אנו בהיבט החברתי, מעידה על אנכרוניזם מחשבתי.

לגיטימציה – העלאת נושא הלגיטימיות של החילוני חוזרת אליך הדתי כבומרנג. אין היא עוסקת רק בשאלה האם החילוני יכיר בך כלגיטימי אלא האם אתה עצמך מכיר בלגיטימיות של אורח חיך. כאשר אתה בא בשם א-להי ישראל, בשם תורת משה, הנך נבחן בשאלה מה בסופו של דבר נושא אתה עמך. ופעמים שאתה מוצא את חברך, זה שניער עצמו מתורה ומצוות, נושא עמו מערכת נורמטיבית וערכית, שאתה עצמך סבור שהיא בעלת רמה גבוהה, ולעתים עולה על זו שלך, כפי שאתה חי את חיך. כאשר אתה מכריח אדם ערכי ומוסרי לבחור בין מערכות ערכים אלו, פעמים רבות אינך בטוח במה הוא יבחר.

מעבר לכך עלינו לראות היכן מציבה שאלת 'היחס לחילוני' את השואל. לדעתי, עצם העלאת הנושא לדיון מעמידה את הציבור הדתי לאומי בעמדה מנוכרת, בייחוד לאור השימוש במושגים כמו 'לימוד זכות' ולגיטימציה, המבטאים נימת התנשאות ואף פטרונות⁶. החבר החילוני לא רוצה שתתייחס אליו כתופעה ותתחיל לדון עליו במונחים משפטיים ואנתרופולוגיים, בדיוק כמו שהאדם הדתי אינו מעוניין בזה. אגב, הדיון במונחים כאלה כלל אינו רלוונטי לגבי מי מאתנו. יכולים אנו לעסוק בשאלה האם החילוניות היא תופעה חולפת או שמא היא עתידה להתקיים שנים רבות בדיוק כמו שלהבדיל, ישאלו באקדמיה האם הדת היא תופעה פרימיטיבית השייכת לאדם הנבער בלבד (כביכול) או שהיא עתידה להתקיים שנים רבות. בשני המקרים גם יחד אין בהצגת השאלה הרבה יותר מטפיחה עצמית על השכם. יש מי שיגיד שיש כאן משום העמקת הזהות. אולם על כל פנים אין בכך משום דיון העשוי להשפיע על עצם התופעות הללו של דת או כפירה. דיון זה יוצר מתח וניכור בין המחנות, והם שיוצרים מחנאות וכיתתיות. תופעות חמורות אלו הן שמאפיינות אחדות מהשגיאות החמורות ביותר שהתרחשו בקרב הציונות הדתית, כאשר מחירן הכבד לא מתבטא רק כלפי חוץ, בפוליטיקה ובחברה הישראלית, אלא גם כלפי פנים, באפשרות ההפנמה של ערכי הציונות הדתית בדור הצעיר.

6. אינני בטוח כי יש אפשרות לנהל דיון שכזה מתוך שימוש במושגים אחרים, ולפיכך יתכן שיש לערוך מהפכה כוללת בעצם הכרת המצב והערכתו. מחובתי להדגיש כי אין בכוונתי לשלול את מקומה של סוגיה זו בעולם התורני והתרבותי שלנו, אלא שיש לעשות זאת בחוגים פנימיים בלבד ומתוך הבהרת ההבדל העמוק שבין הדיון התיאורטי ובין ההשלכות החברתיות והמוסריות שלו. בדיון זה ובהשלכותיו ברצוני להרחיב מעט בהמשך.

למעשה, היחס לחילוני מסתיר בחובו את היחס שלנו אלינו עצמנו – הציבור הדתי-לאומי, וכפי שהבאנו בראשית הדברים. מכאן נובע, שהצורך להביט בחילוניות בגובה העיניים אינו נובע ממידת חסד מופלגת אלא מהערכה עצמית נוקבת המוכנה להתמודד עם גילוי הפגמים והעכבות שבדרכה של הציונות הדתית. אין זה המקום למנות פגמים אלו; אולם יש לדעת שהם רבים ומשמעותיים מספיק כדי לערער את קוד הנאמנות השבטית ולהעמיד כל אחד מאתנו בפני בחינה מחודשת של הגדרת זהותו. כאשר אדם בוחן את עצם זהותו, הוא לעולם לא יוכל להציג בו בזמן תהיות על הלגיטימציה של האחר, בייחוד בזמן שהאחר מציג גם הוא אלטרנטיבה תרבותית וערכית משלו.

כאן יש להדגיש, כי כאשר מדברים על שאלת היחס לחילוני, יש לערוך הבחנה דקה וחרפה בין מושגים הנראים כקרובים: חילוניות, כפירה וחילוניים, כפי שיש לערוך הבחנה בין המושגים: אמונה, דת ודתיים. כמו שיש להבחין בין הממסד הדתי לבין האדם הדתי, ובין שניהם לבין האידיאל הדתי, כמו כן יש להבחין בין הממסד החילוני, האדם החילוני והאידיאל החילוני. אולם ההגדרות הללו אינן מלובנות דיין. אפשר להשוות בין אמונה לבין כפירה, בין דתיות לבין חילוניות, וכן הלאה. בהשוואות שכאלו עסק הרב קוק זצ"ל, והן אלה שאכן מקדמות ומעמיקות את תודעת האמונה. אך טשטוש בין התחומים הינו הרסני, הן מבחינה אמונית והן מבחינה חברתית.

אצל האדם המודרני, ההבחנה בין המושגים קשה ובעייתית: פעמים רבות הוא עובד בממסד החילוני, הוא נפגש ומקיים יחסי רעות עם חילוניים והוא מפנים חלק מהערכים והרעיונות הנחשבים חילוניים. אם נרצה ואם לא, אנו מעורבים בתרבות החילונית; ומטבע הדברים אנו גם לומדים ממנה. הניסיון להפריד בין הכפירה שבחילוניות ובין מאפיינים אחרים, המרכיבים את התרבות החילונית הוא הכרחי אם ברצוננו לנהל דיון מהסוג אותו מעלה הרב אבינר; אך כפי שקורה אצל כולנו, גם בתוך דבריו מיטשטשות ההבחנות הדקות הללו. לפיכך, חוששני, שומה עלינו להשאיר את הדיון העקרוני בענין במקומו ולא לתת לו לחדור לתוך הרב-שיח התרבותי העכשווי, אשר מתרכז כיום בתחום החברתי. על המאבק התרבותי שבין הציונות הדתית והחילוניות ברצוני להרחיב מעט.

ד. לקראת בירור משותף

העיונות המרכזי בציבוריות הישראלית הוא תרבותי, והמאבק התרבותי הוא שמוביל תנועות כמו זו שעליה מצביע הרב אבינר במאמרו. הפולמוס המעניין אותו הוא מציג והמקורות המאלפים שבדברי הרב קוק מתייחסים ברובם לפן תיאולוגי העוסק במהות הכפירה והאמונה ולפן אנתרופולוגי-מיסטי העוסק במקומה של הדת ביישוב הארצישראלי המתחדש. כל אלו

מעניינים כשלעצמם, אך לא באלו ניוושה. הרב קוק עסק רבות גם במקומה של הדת ביישוב הארצישראלי, בתרבות, בשיח שבין הקודש והחול, וכן ביחס בין מדינאות ומוסר, אשר הם המהווים כיום את אבני היסוד לשאלות הקיומיות של המדינה ושל הציונות הדתית. אין בכונתי לערוך רשימת ציטוטים או לפרש את דבריו של הראי"ה קוק בנושאים הללו; אך לדעתי, אלו הנושאים הבעורים כיום בתוך הציבור הדתי-לאומי ובציבור הישראלי בכלל. כפי שכתבנו לעיל, צריך לראות בחילוניות את ערכי החול, ולא דווקא כפירה בא-להים או בתורה מן השמים (זוהי המשמעות של המונח הלועזי "סקולריזציה", אשר המונח "חילוניות" הוא תרגום בלתי מוצלח שלו). החילוניות כיום אינה בהכרח כפירה, אלא בעיקרה היא התנתקות מן המחויבות הטוטלית למסורת כמקור בלעדי של סמכות ושל השראה תרבותית. מסיבות אלו אין כל טעם לדון ולהתמודד עם החילוניות באותם הכלים אליהם הורגלנו מן העבר. אם בעבר ניסו שלומי אמוני ישראל ליצור הפרדה והובילו להסתגרות והתבצרות בתוך המחנה – היום דרך שכזו עלולה להוביל אותנו להפסד חמור. בעבר מתוך ההסתגרות נבעה מערכת שלמה של מושגים המתייחסת ל'אחר'; אולם כיום עלינו להכיר חילוניות אחרת ולשנות מעיקרה את מערכת המושגים. כיום אנו צריכים לראות את השאלות שהחילוניות מציבה כשאלות הנוגעות אלינו. אכן, היחס בין קודש וחול, בין כלל ופרט, בין מסורת והתחדשות – כל אלו זקוקים ברור פנימי שאינו פשוט כלל.

יש להודות בפה מלא כי השאלות אותן מציבה החילוניות הן מאוד משמעותיות, והעיסוק בהן הוא צורך חיוני שלנו. במקום לנסות ולהדוף את מתקפת החילוניות, לנסות ולהסתגר בתוכנו פנימה תוך כדי עיסוק בהגדרותיו ההלכתיות של החילוני גם בזמן שאין אנו עוסקים בשאלות הלכתיות טהורות אלא בשאלות חברתיות, זהותיות ותרבותיות, עלינו להושיט יד ולהתחיל בבירור משותף של המערכת התרבותית אותה אנו בונים יחד במדינה. אכן ערכי החול מציגים בפנינו אתגר אמיתי שגם לנו קשה להתמודד אתו. אכן היחס בין מסורת והתחדשות – זוהי שאלה שגם לנו אין עליה תשובה חד משמעית. אם בעבר העיסוק בחול היה כולו עיסוק בעצם הפרנסה והקיום והזמן הפנוי היה אמור להיות מוקדש כולו לקודש – היום המצב שונה באופן מהותי. יש היום הרבה יותר זמן פנוי, ויחד עם זאת יש ערכי תרבות שלמים שמעניינים ומעסיקים את האדם. החילוניות כתרבות מציגה ערכים רבים: חופש, זכויות הפרט, ליברליזם, הומניזם, גלובליזציה, שאיפה לשלום ועוד. לנסות ולדחות את כל הערכים הללו ולנסות להסתגר בערכי המסורת המוכרים – זה בלתי אפשרי, ובעיני רבים אף נראה חסר טעם. אכן זוהי דרכה של היהדות החרדית, זו שהתייאשה מהניסיון להתמודד עם אתגרי העולם המודרני, זאת שרואה את התגלות ד' בתורה אך מסרבת לראות את התגלותו בהיסטוריה ובחברה. עלינו להדגיש כי התקדמות טכנולוגית, כלכלית ותרבותית

היא אכן מענייננו, היא אכן בנפשנו⁷, ובנושאים החיוביים שבה, אנו הולכים יד ביד עם התרבות החילונית. אמנם כהמשך עלינו להדגיש כי אנו רואים בכל אלו את יד ד' ומנסים להתקדם בכל אלו מתוך דחף לעשיית רצונו; אך כל אלו קיימים כבר למפרע בתהליכים עצמם גם אצל מי שלא קורא בשם ד' במפורש. "זה יאמר לד' אני וזה יקרא בשם יעקב, וזה יכתוב ידו לד' ובשם ישראל יכנה".

במקום לעסוק כל העת בניסיון להפריד ולהציג את עצמנו בעימות עם החילוניות – מה שגורם לחוסר הבנה ולחשדנות הדדית ומתפרש כאיום על הציבור החילוני – יש ליצור רב-שיח פורה ומעמיק. היום, רבים חשים כבר את ניתוק הקשרים בין הציונות הדתית והציבור שאינו שומר תורה ומצוות. החילוניים לא מבינים מה יש לנו לחפש על גבעות יהודה ושומרון ומהו הצורך העמוק שלנו לשלוט בהר הבית, והדתיים לא מבינים מדוע 'תהליך השלום' חשוב כל-כך לציבור חילוני גדול ועל איזה צורך עמוק הוא עונה אצלו. חוסר הבנה זה מוביל לפירושים מעוותים ולהתרחקות הדדית, ממנה אנו כה סובלים היום.

המפגש עם התרבות החילונית לא צריך להביא אותנו להתנצחות או לאפולוגטיקה, אלא ליצור בתוכנו את אותה הפריה פנימית שכל כך נחוצה לנו כיום. במישור זה, עלינו להסתכל פחות על החילוניות כתופעה ולראות יותר את אחינו החילוניים כבני אדם, ואז אתם יחד, עד כמה שאפשר, לנסות ולפתח תרבות אמיתית שתשלב בין הקודש והחול, בין מסורת והתחדשות, בין הטכנולוגיה לרוח, בין הומניזם לעבודת א-להים. עלינו לשאוף לגלות את המשמעות הערכית הנצחית הנמצאת בחילוניות בה אחוזים רבים כל כך מבני עמנו. כל זאת אינו יכול להיעשות מתוך יחס פטרוני, ואף לא מתוך יחס מסתגר, המאפיינים אותנו לא פעם, אלא מתוך אחריות וענווה ומתוך נכונות לתקן ראשית כל את דרכינו. באופן כזה יוכלו להתקרב רבים שלא מתוך הכרה בטעות אלא מתוך אור חדש שיפציע לעומתם. לאור כזה זקוקים כולנו – דתיים כחילוניים.

7. עיין על כך במאמרו של הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק 'איש האמונה הבודד'.